

Юрій Мицик

ВІРШОВАНА ХРОНІКА ПРО ПОДІЇ ЧАСІВ РУЇНИ (1664–1665)

Віршована хроніка (далі – ВХ) – це значний за обсягом анонімний твір, створений 1682 року. Ми виявили його у польських архівосховищах ще 1978 року і надали йому таку умовну назву. ВХ створено під впливом «Громадянської війни» класика польської літератури та історіографії Самуеля Твардовського, яка видавалась у 1661 і 1681 рр. ВХ містить у собі опис подій 1648–1681 рр., хоча її автор робив часом глибші історичні екскурси. Цей твір поступово уводиться до наукового обігу і при цьому нам вдалося окреслити в загальних рисах особу незнаного автора.

Він був жителем Поділля, шляхтичем. У перспективі, можливо, вдасться встановити навіть його ім'я, оскільки він говорить про себе як активного учасника деяких подій середини – другої половини XVII ст. на території Речі Посполитої, насамперед на Поділлі. Брав незнаний автор участь у битвах під Берестечком (1651), Опочном (1655), воюючи, зокрема, під прапорами коронного гетьмана Станіслава Лянцкоронського, боровив і Краків від шведів у складі війська Стефана Чарнецького, брав участь у битві під Чудновим (1660) тощо. Загальна історична концепція автора ВХ, його ставлення до національно-визвольного руху українського народу, характерні риси його творчої манери як талановитого поета нами вже були висвітлені раніше¹, тому не будемо знову детально на цьому зупинятися. Нагадаємо тільки, що автор ВХ не приховує своїх антипатій до українських повстанців. До кримських же татар та ногайців його ставлення однозначно негативне, він називає їх навіть «пекельними вовками».

Автор ВХ є глибоко релігійною людиною, ревним католиком, йому особливо близькі погляди Бернарда Клервоського (1090–1153), видатного богослова і проповідника, засновника монастиря у Клерво (1115), на якого він неодноразово з похвалою посилається. Усі важливі сюжети

свого твору автор ВХ завершує своєрідним рефреном: закликом до Бога помилувати живих і мертвих, невільників, гребців на турецьких галерах, а водночас про покарання козаків, яких він називає казуками (тут гра слів: казука в українській мові – це і гадюка, і шкідливе робацтво, комахи). Богдана Хмельницького він звичайно величає Хмелем, алегорично пов'язує це прізвище та прізвисько з однойменною рослиною, у зелені якої ховаються «казуки» на чолі зі своїми полковниками та сотниками. Взагалі обігрування імен, прізвищ, топонімів та гідронімів є улюбленим прийомом автора ВХ. Так, він обігрує ім'я Дацько, яке перекручує на різний лад від слів «драти», «хапати», «хватувати» (Драцько, Хацько, Хвацько), також і його спільника Ведмедя. Так само він обігрує і назву міста (Лисянка), і прізвище відомого козацького полковника (Лисиця), також і лисянського сотника Безштанька. Згадує автор і про польського полковника Пива, який дошкуляв українським повстанцям (в алегоричній мові твору – частував пивом), обігрує і прізвище Чарнецького, який «пригощав чорною юшкою» тощо. При описі облоги Ставищ автор вказує, що Чарнецький пригощав повстанців і чимось твердішим, маючи на увазі гарматні ядра та кулі, і вживає гру слів: слово «поголовщина» означає певний податок, а тут воно вжито і в сенсі – «бити по голові».

Тут ми обмежимося публікацією лише уривка з ВХ, в якому описуються події, що відбулися після невдалого походу короля Речі Посполитої Яна-Казимира проти лівобічної Гетьманщини у 1663–1664 рр. Тоді головні королівські сили повернулися до Польщі, а на Україні лишили тільки частину кварцяного війська під командуванням Стефана Чарнецького, який став польним гетьманом коронним. Останній мав придушити повстання, що вибухнуло у лютому–березні 1664 р. на Брацлавщині, і надати допомогу гетьманові Павлу Тетері, який тоді притримувався пропольської орієнтації. Отже, автор ВХ висвітлює при описі подій 1664–1665 рр. наступні сюжети: повернення з походу коронного війська, форсування ним Дніпра навесні 1664 р., Стеблівську трагедію, дії козаків Івана Сірка, повстання овруцького полковника Децика, облогу Чарнецьким Ставищ та Лисянки, смерть Чарнецького; згадує свої враження від деяких подій в ході Чуднівської битви 1660 р. Тут, як і в інших місцях ВХ, знаходимо чимало колоритних деталей, підмічених проникливим оком поета, насамперед стосовно побуту й поведінки вояків (досить вказати на опис невдалої торгівлі татарина вівцями у польському таборі, спогад про жарт хлопців-джур, які випустили на волю бджіл з татарських вуликів, драматичний опис форсування Дніпра по тонкій кризі тощо).

Однак значно більшу цінність має опис незаниманим автором ходу карального походу Чарнецького. Передусім це стеблівська трагедія липня

1664 р., про яку досі відомо лише з окремих документів, переважно листів польських воєначальників і кримського хана Селім-Гірея, та хроніки Веспасіяна Коховського. Українські літописи, котрі досить докладно описували антипольське повстання на Правобережній Україні 1664 р., як не дивно, не звернули уваги на події у Стеблеві. Єдиною науковою розвідкою, у котрій висвітлюються дані події, є стаття сучасного польського історика Веслава Маєвського «Козацьке повстання 1664 р. (червень–грудень)»², яку варто передрукувати в перекладі українською. Отже, Чарнецький спочатку спробував розбити під Каневом сили лівобічного гетьмана І. Брюховецького та кошового отамана І. Сірка. Потім він разом із ординцями відступив з-під Канева до Стеблева і став у ньому як мінімум 23 червня 1664 р. (Тетеря, очевидно, зупинився у Білій Церкві). Потім польський воєначальник поставив свою піхоту у чотирьох містах: Білій Церкві, Корсуні, Паволочі та Чигирині, а невеликі гарнізони ще у деяких пунктах. Між тим повстання поширювалось, і Чарнецький не знайшов нічого кращого, як спробувати придушити його у найжорстокіший спосіб. Досить вказати на розстріл колишнього гетьмана Івана Виговського, арешти й ув'язнення у колишній столиці Тевтонського Ордену (м. Мальборк) київського митрополита Йосифа Нелюбовича-Тукальського, колишнього гетьмана Юрія Хмельницького, героя Конотопської битви ніжинського полковника Григорія Гуляницького та ін. Однак така недалекоглядна політика дала зворотний ефект, повстання швидко поширилося за межі Брацлавщини, причому його учасники підійшли вже до Стеблева. Вони пильнували за польським військом, що стояло під містом, вели проти нього партизанську війну, нападали на роз'їзди, обози тощо. Чарнецький, польський полковник Себастьян Маховський (за свідченням ВХ – кум Тетері) і сам Тетеря мусили все частіше виходити із Стеблева для каральних акцій. Зокрема, варто вказати на бої військ Маховського з козаками Івана Сірка, що сталися близько 10 липня. Між тим Лисянка стала прикладом для Стеблева, якому наче кістка в накладі були постої в місті та в його околицях польсько-татарсько-ногайських військ. Скориставшись тим, що Чарнецький вирушив у каральний похід, зі Стеблева були послані довірені особи до Брюховецького з проханням про допомогу, але між 1–8 липня 1664 р. вони були схоплені татарами. Виявивши змову, їхні чамбули напали на Стеблів, його жителів забрали у полон, малих дітей та старих людей, котрі не надавалися до праці, вбили («немовляток потоптали кінськими копитами»), а місто дощенту спалили. Згідно з В. Коховським, у штурмі Стеблева брали участь й польські загони. Чарнецький начебто зупинив свої війська за міськими брамами, щоб не допустити загибелі

місцевих жителів, і віддав стеблівців у ясир. Уночі ногайці випередили кримських татар і забрали полонених собі. ВХ подає дещо іншу картину стеблівської трагедії. Спочатку її автор коротко згадує про бої між польськими військами Маховського і козаками Сірка, потім зупиняється на інших сюжетах, урешті говорить про відступ королівського війська, в т. ч. й великого гетьмана коронного Станіслава «Ревери» Потоцького, на Західну Україну і до Польщі. Врешті він звертається до Корсуня й Стеблева, підкреслює, що Чарнецький був милостивим до цих міст, але стеблівська старшина не хотіла цим задовольнитись і послала свого гінця до татар, щоб спільно вдарити на польський гарнізон. Гінця перехопили, знайшли у нього таємний лист, що й послужило приводом до такого розгрому міста, що й сам Чарнецький начебто шкодував про це. Незнаний автор ВХ оцінив людські втрати у 15 тис., що для того часу є дуже значною демографічною катастрофою. Оригінальною є також згадка про спробу викупу невільників київським митрополитом, але ординці не погодилися віддати ясир навіть за 30 тис. злотих і відігнали його до Криму. Тут є якась плутанина. Справа в тому, що митрополит Йосиф Нелюбович-Тукальський уже сидів у мальборській в'язниці і навряд чи міг чимось допомогти нещасним невільникам. Можливо, йдеться про перемиського єпископа Антонія Винницького, якого частина духовенства і мирян вважала київським митрополитом, але й він тоді був досить далеко від Стеблева і навряд чи міг оперативно відреагувати. Третій можливий варіант – автор мав на увазі когось із єпископів або архімандритів Лівобережної України.

В усякому випадку свідчення ВХ проливають додаткове світло на масштаби і хід трагедії, після якої старовинне козацьке місто не відродило свого значення й донині...

Наступний сюжет стосується дій Дацька, про якого відомо небагато. Дацько або «Дацько Васильович», як він сам підписувався, був овруцьким полковником. Він взяв участь у повстанні проти Тетері й сам спробував стати гетьманом, діючи на Київщині (Мотовилівка) і на Поліссі. У серпні 1665 р. він намагався здобути підтримку брацлавського полковника Дрозда, щоб спільно виступити проти І. Брюховецького і обрати нового гетьмана. На початку листопада 1665 р. Дацько виступив зі своїм полком до Києва, але зазнав невдачі, потрапив у полон, після чого був засланий до Сибіру³. Дані ВХ дає можливість дещо скоригувати існуючі уявлення про життя й діяльність цього представника козацької старшини доби Руїни. Насамперед саме тут твердиться про єврейське походження Децика, чим той пишався (остання деталь дещо скоригує стереотипні уявлення про українсько-єврейські відносини на Гетьманщині XVII ст.)

Окрім того, автор ВХ трактує його як прихильника Москви, підкреслює його жорстокість і схильність до грабежів, указує на основні місця його збройних дій: Радомишль, Городище, Ружов (Ружин?), говорить про спільника Дацька – Ведмедя.

При описі облоги Чарнецьким Ставищ (липень – 11 жовтня 1664 р.) слід відзначити досить достовірні дані про героїзм повстанців, про їхні сили й втрати (у Ставищах тримало оборону 8 тис. осіб, з яких половина загинула); вражаючу картину жахливого голоду в таборі обложених; опис капітуляції повстанців і відзначення того важливого факту, що Тетеря був кумом Чарнецького. Потім автор ВХ описує облогу Лисянки, де повстанці почали збиратися ще на початку вересня 1664 р. Сама облога тривала приблизно з кінця жовтня до середини грудня 1664 р. і закінчилася вимушеним відступом Чарнецького з-під стін фортеці. Її обороною командував прилуцький полковник Л. Горленко, але про нього ВХ не згадує, висуваючи на перше місце якогось Непотилиха, поруч з яким називає лисянського сотника Безштанька та полковника Лисицю. Автор ВХ наводить важливі подробиці героїчної оборони Лисянки, зокрема, козацькі військові хитрощі, вказує на те, що Безштанько був зятем видатного діяча часів Національно-визвольної війни та Руїни – генерального обозного Тиміша Носача. Завершує цей фрагмент ВХ епіцідйон – посмертний панегірик Чарнецькому, в якому незнаний автор апологетизує цього жорстокого карателя.

Можна вказати і на деякі інші важливі оригінальні факти, що їх наводить автор ВХ, а саме: про перебування колишнього гетьмана І. Виговського у Фастові, бої козаків Івана Сірка проти карателів С. Маховського, про сигнал для нападу, що його подав козакам якийсь міщанин тощо.

Вважаємо, вищенаведеного достатньо, щоб переконати читача у значній цінності ВХ і як історичного джерела, і як літературного твору, тому звертаємо його увагу безпосередньо на фрагмент пам'ятки, який наводиться нижче як польською, так і у нашому перекладі українською мовою. Текст, набраний жирним шрифтом, означає заголовок, який писався на кожній сторінці ВХ угорі. Підкреслення нами деяких слів означає, що у польському тексті оригіналу напроти них на маргінесах стоїть «ліхтарик». Окремі слова, що їх не вдалося прочитати, позначаються нами таким чином: (...)*

---

¹ Мыцък Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. – Днепропетровск, 1985. – С. 55–60; Його ж. Буремний 1648 рік (добірка неопублікованих джерел) // Національно-визвольна війна

- українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво. – К., 1998. – С. 307–311; Його ж. Батозька битва очима автора «Віршованої хроніки» // Пам'ять століть. – 2002. – № 2. – С. 37–49; Його ж. Берестецька битва 1651 року очима її учасників // Пам'ять століть. – 2001. – № 2. – С. 28–69; Його ж. Із рукописної віршованої хроніки другої половини XVII ст. // Київська старовина. – 1993. – № 3. – С. 46–56; Його ж. Чуднівська та Слободищенська битви 1660 р. на сторінках «Віршованої хроніки» // Архіви України. – 2005. – № 4. – С. 76–103; Його ж. «Віршована хроніка» про завершальний етап Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. // Історичний журнал. – 2004. – № 1–2. – С. 98–110; Його ж. Пилявці, Львів, Замостя: події початку Національно-визвольної війни на сторінках «Віршованої хроніки» // Україна в Центральній-Східній Європі. – Вип. 6. – К., 2006. – С. 509–547; Його ж. Дрожипільська битва 1655 р. на сторінках Віршованої хроніки // Journal of Ukrainian Studies. – 2004. – Vol. 29. – № 1–2. – Р. 311–334; Його ж. З «Віршованої хроніки» (до 350-ліття Жванецької битви та оборони Буші) // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків. Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. – Кам'янець-Подільський; К.; Нью-Йорк; Острог, 2005. – Т. 1. – С. 73–84.
- ² Majewski W. Powstanie kozackie 1664 r. (czerwiec–grudzień) // Studia i materiały do historii wojskowości. – Warszawa, 1972. – Т. XVIII. – Cz. II. – S. 148–199.
- ³ Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. – Нью-Йорк, 1985. – С. 49, 58; Петровський М. Н. З історії клясової боротьби на Україні в XVII ст. (Змова Децика) // Записки Ніжинського інституту народної освіти. – Ніжин, 1932. – Кн. XII. – С. 1–45.

ВІРШОВАНА ХРОНІКА

[...]/(арк. 138) R. 1663 Czarnecki wzad różnemi szlaki w Ukraine ku Dnieprowi.

Odwód, tył, przod dobrze opatrzył, tamże hetman koronny,
W jednej impraecie radą wspólną wiedli swój lud obronny,
Tam książęta, panowie, Sobieski, Sieniawski, Potoccy,
Daniłowiczowie, Firlejowie, tamże Koniepolscy,
Tam Lubomirscy, Łeszczyńscy i inszy, tam Jabłonowski,
Tamże synowiec Czarnieckiego, starosta kaniowski,
I tak wiele, lecz z hetmanem wielkim niektórzy zwrócili,
Zaś napotym, przebywszy Dniepr, Czarneckiemu rząd zostawili.
A gdy Czarnecki z hetmanem ku Dnieprowi o to w swe tropy
Pilnie wojsko zasadał, patrząc wzad na swoje stopy
Wstrząsnął i bił nie raz, za sobą goniących buntowników
Jak i moskalów, z różnych miast spadających wojenników;
Dobrze dawali po łbie, po nosie, w bok, w tył zaskakującym,
Aż pod czas tak zimneo czasu stał się już gorącym.

Przyszedzsy w srodoposcie k Dnieprowej slabej przeprawie,
Wprzod silne zasadzki dawszy, zabiegł i tam zlej kawie,
Bo nie tylko, że zrazil kazuków w buntach, moskwy zapędy,
Ze dał się dobrze w znaki, tak zrazu, jak w te zagłędy,
Ale że się ku wiosnie brało, zbyt lody słabe drżeli,
Dziury mając rozbite, woda chlupała, z strachem się mieli.
Tu z tyłu nudno, tu wprzod przeprawiać się strach, jeszcze ludno
Przy głodzie w oczach raz się ukazuje śmierć twoja (?) brudno.
Drugdy krwawa przy przeraźliwym wietrze i ta niesmaczna
Owo stąd zowąd i od samego Kyowa by niekracna,
Gdyż kilku, kilkunastu koni lod z żołnierstwem oderwany
Brał się ku porohom w Niz i morzu lod i żołnierz stroskany.
Jedni toną, drudzy się gotują, trzeci gdzie się wrazić
Nie wiedzą na brzegach, gdy już już moskiewscy mają kazić.
Bądź nie dopłynęli morza, wzdychali jakby z stej strony
Bydź od Polski, a gdyby w samej Polsce tedy myśli skłony,
Ażci Bóg dał, że za radą i staraniem Czarneckiego,
Gdy między swe kozactwo rzucil z worka tysięcznego,
Ścieląc słomę pręty i inszymi swemi przemysłami,
Ten okłot słomiany poływając w noc twierdzą drogami
Nawet armate ciężką dziwnym sposobem wiezli z chęci.
O miły Boże, jako Ty a mieszek Twój do ochoty wręci(?),
Nie darem (mówią) robur miliciae Bóg a mieszek prawy,
Bądź mammona iniquitatis, lecz człek stąd jest łaskawy
Procz jednego działa z moskwy a dzwona za złym trefunkiem,
Poszło wgląd, zaszumiawszy, nie chcąc w Polske z swym gadunkiem,
To też dziwna, że z kilkaset żołnierstwa, nawet z końmi,
Z wszelkim rysztunkiem zbrojnym tak też potrzebnymi brońmi.

//(арк. 138 зб.) Od Moskwy r. 1663 Czarnecki i hetman wzad z Zadnieprza zwracają.

Lodu wielka sztuka oderwanego szła w swą z nabożeństwem
Wtąż z krzykiem, wzdychaniem na śmierć z trwożą a niebezpieczeństwem;
Owi na brzegach chcą ratował a nie mogą z swym wzrokiem,
Tylko biegając, patrzą, jak będą ginąc, żalnym okiem.
W tym między wyspe pewną, a brzeg od Polski lod się zarzwał
Z wielkim dziwem nie rozpadszy się w sztuki, w klubie stanął.
Co prędzej skoczono, brzeg zbyt wysoki, niżej zrambano
Przez przyczynę Mary i świętych w ten raz pomoc dano.
Za co niech będzie cześć, chwała Pańskiemu imieniowi
Przez też Maryą i świętych, by był litościw ludowi

Narodu chrześcijańskiego wiernym, o to grzesznicy
Wzdychamy, bądź miłościw dusz jesteśmy nędznicy;
Bądź miłościw zmarłym, zgubionym, okrutnie ztraconym
I jakimkolwiek sposobem z świata teo zemknionym,
Osobliwie którzy nie mają przyjaciół, swych zastępców,
I na nas, najgrzeszniejszych Swych przestępców.

* * *

Pod ten czas, gdy król wojował, a z Teterą był Machowski,
Tam że miał być przydany z swemi ludzmi i Wyhowski,
Łecz ten w ten raz tylko siedział w Chwastowie, mając coś w głowie,
Machowski za Korsuń w kilkaseth koni, aż Sirko w słowie
Napadł w miejscu pewnym machowczyków i kozaków lud jego
(Nie mniej, że moskał teo żądał, zaś że z ordy wrzał na niego)
Napadł na łechów ku dwom bramom z dwóch stron się rozdziwiwszy
W cerkwi biją na gwałt kozacy, w okopie lechi nie myśliwszy,
Wskok do koni, do koni, rozerwawszy się też na dwoje,
Jedni wsiedli na sameo Sirka, rozdawając kroje,
A drudzy zaś Sirkowi, co ich lechi wyparowali,
Uchodząc za Sirkem, na lechów z tyłu wsiadywali.
Lechi zaś drugąbramni na tych, stąd wielka mieszanina,
że nie zrzkać Sirkowych, łecz i łechów znacznych zgubywina.
Tam Olizar, porucznik, i dobreo zbyt żołnierza,
Łecz i przednim młodcom Sirka nadtarto kołnierza.
Tak nadciąli polacy, że i sam Sirko siedział w błocie,
Porzuciwszy konia, sahajdak, kozakom w bokach kłocie;
Wiele zaporozców ginie w koszulnej kitajce,
Dość sławnych rycerzów młoddeckich, nie w drwinnej bajce
I dostatnich, gdzie i kozacy pomogli z łechów strony,
Co śnać przestrzeżeni okop rzucili swój na te gony.
Napadli też byli i w inszym miejscu ludzie Sirkowi,
Łecz bądź zrazu strach mieli, zaś Sirkowych bili gotowi,
Napotym za posiłkiem sobie przysłanym wyszli łechi
Za Machowskiego rozkazem, by zaś z splanem nie byli śmiechi.
Przez imie i rany Jezusy, dla których i świętych męki
Broń Boże Ojczy od złych czartów, nie daj więc zmarłych wlenki,
Nie daj i żywych, którzy krwią Syna Twego odkupieni,
Daj to, byśmy z grzechów sprośnych naszych byli oczyszczeni.

* * *

//(арк. 139) Od synowca Czarneckiego r. 1664 Dacko z moskiewskiej strony buntownik.

Na wiosne załedwie wojsko polskie wszczęło spoczywać,
Aliści wbliz Kijowa wszczęli bunty już pokazywać.
Wszczął się słauić pułkownikiem i mołodcem sławnym Dacko,
Jak by to od Boga był moskiewskim, a ów od charta Chacko,
I jeszcze ów żydowski, bądź to się zrząc chlubił z tego,
Że ja, Dacko, dam, naddam z cara skarbu, pana mego,
Kto się kołwiek będzie wiązał do boku mego własnego,
A ów nie tylko by dał, lecz by zdrał z ołtarza Bożego,
Nie był to sprawiedliwy Dacko, raczej drapny Dracko,
Wszędzie darł, brał, rwał, skubł, nie tak datny, lecz jak chciwy Chwacko
Bił, zabił, gdzie móhl tyrannizował, nie dając i płakać
Rybie w wodzie pływać, gdyby można, żabie przeczył kwakać.
Stąd Czarnecki, starosta kaniowski, synowiec nie (...)*)
Z ordinansu stryja, chcąc mu dać traktament swój godny,
Miał na onego ustawicznie, że wszech miar pilne oko
Miał takich, którzy, szpiegując, w sprawach jego byli sroka.
A tak gdy się Dacko, chcąc dać po łbie, puścił ku Ruzowu,
By starosta (*) i starosta zaś dla owego obłowu
Tedyż na przejmy z swą partią wojska przez święty różaniec
Prosił Mary, by u Syna sprawiła a kaganiec
Był włożon Dackowi i złemu na pysk Niedzwiedziowi,
Który w posiłek Dackowi (...)*) na złe gotowi.
Zaczym tą nadzieją dobrą i pomocą posilony
Napada, bije Dacka starosta, aż Dracko zwątpiony
Musiał uchodzić z ostatkiem swym z bołem do Radomyśla,
Iż myśl nie tak bydź (?) rada, jak musiała sobie radzić zmysła,
Że tam miał się ostać, lecz aż do Horodyszczu mocnego
Łedwie się umknął, tak różaniec łechom sprawił dobrego,
Ale i tam się nie siedział w mienionch Horodyszczach,
Lubo tam trafił na lud, vikt gotowy, grał w swych igrzyszczach
Podskokem wojennym strzylał, huczał, żadał triumphować
I tam (?) starosta Czarnecki theatrum mu wszczął budować,
Obłegszy go nie tylko, że go swemi podjazdami rwali,
Różnie skuczali, lecz i szturmować przyradzali,
W ostatku stał po orde do Czarneckiego, swego stryja,
Co zrozumiawszy, nie Dracko, lecz już Chacko w Boży czas via;
Umykał aż za Dniepr ku silniejszemu Niedzwiedziowi.
Ale Niedzwiedz, widząc po Chacku, że skuczono Dackowi,
Bądź to i Dacko był (mówi) Dracko, a to się stał Chacko,
Już i ten bądź się zrazu stawił (rzekł), uciekł nie junacko;

Co zrazu mrucał, huczał, wspinał się z srogości do gury
Aż i ten wżad niedzwiedzi humor zażył (?), gdy wyskoczył z skury.
Co miał zbliżyć się ku łechom staroście z swojej srogości,
Aż widze i u Niedzwiedzia poniżone zbyt ości,
Co tak sroził się łapami swemi drapać, aż on w łoży,
Zaprawde nie niedzwiedzi humor, taki bywa u kozy

//(арк. 139 зв.) R. 1664 synowca Czarneckiego dzieła.

Wiele też było szlachty ukraińskiej na te wrzawe,
Gdy staroście pomagali jak mogli na te sławe
Z między inszych był z Wołynia Jendrzej Jarmoliński z chęci,
Który długi czas ojczyźnie służył i drugich nęci,
W krwawe dziele mając kilkadziesiąt pod (?) znakiem rządnych mludzi
W ochote zaprząwszy się w jarzmo, nawet drugich budzi (?).
Zaprawde i starosta kaniowski dobrą swą miał wprawę
Z młodości swej od stryja zarabiał na swą sławę.
Boże w Trójcy ś. Jedyne zmiłuj się nad wojennemi,
Którzy krwi i zdrowia sweo nie żałują dzielmi swemi
Dla Boga, dla wiary, ojczyzny, więc którzy co nie żyją
Nie (...) * na łasce Twej litości Boskiej zawsze tyją,
Wspomni i na wnętrności miłosierdzia Twojego,
Nie zatracaj nas, sprośników dla grzechu nieczytego.

//(арк. 140) R. 1664 Dzieła znaczne w Ukrainie Czarneckiego.

Zwróciwszy z Moskwy łechi i Czarnecki z wudzem z Zadnieprza,
Ledwie przy małym spoczynku przyszło zieść baranka, wieprza,
Gdy się hetman zwrócił do Podhajec, inszy pułownicy
Rozjechali się panowie wielmożni tylko grzesznicy
(Gdy zwrócili do dom wojska insze) kwarciani zostali,
Na Czarneckiego głowę tak król, hetmani wszyscy zdali;
Ażci ledwie ordy przyszli, na to wokowani, na wiosne,
A tu już za Moskwy przyczyną bunty na łechów głośne.
Stąd Czarnecki sławny nie chciał gruszki zasypiać w popiele,
Łecz do sławy i buntów uśmierzenia zdrowie swe ściele
Gdzie się kołwiek z tej srony Dniepru poddawali horody,
Tam też Czarnecki, przebacząc, brał się do wspólnej zgody,
Oświadcząc królewskim imieniem łaske i miłosierdzie,
Nie wydawał ordom takową pospolicie twierdze,
Gdzie między inszych Korsuniowi, Stebłowi łaske wskazał,
Łecz Steblyow, będąc nie wdzieczen, te sobie zdradą zmazał,
Bo gdy siedzieli przy zdrowiu, mniejszym poruszeni datkiem,
Posłali do ord cichim strojem a zradliwym ukradkiem,

Iż macie czas krymcy, nam przecie bydź napotym z sobą.
My z jednej strony przy posiłkach, a wy zaś drugą próbą
Na łechów uderzcie, tylko znagła, nasza dobra będzie
I wam, i nam łupieży was nabawiem, Czarnecka uwiędzie(?)
Zdobycz wszystka i jasyr polski was w tym nie odbieży,
Teraz czas potemu, czas się darem trawi, niech nie leży,
Bądź to o tym czerń nie wiedziela, raczej tylko starszyna,
Oto dla zdrajców niektórych pospolstwu zguby przyczyna,
Bo ten posłaniec, Bóg zrządził, od wojskowych schwywany,
Lyst należion w obuwiu, gdy niespodzianie przespypywany
Co przedziej z onym do regimentarza, do Czarneckiego,
Prętki dekret wyszedł na starszych Stebłyowa wszego,
A przy tym i na wszystkie miasto z kwapliwości,
Czeo napotym i sam żałował Czarnecki z litości,
Że starszynie nie skarał, lecz przy owej i niewinnym
Dostało się w prętkim skutku sposobem takim czynnym,
Niech że żołnierzom, żołdatom łupież dobre, onych mienie,
A samych ordom wydać, gdy im tak miłe te nasienie.
I tak się stało, wzięto ludzi na pietnaście tysięcy,
Zawyli, zapłakali aż strach z zabieżany, jeśli nie więcej.
Tak ordy na ten kasek smaczny złecieli zewsząd z ochotą,
Że Stebłyów w jednym momencie stał potomną hołotą.
Zapłakał nie jeden i nie jedna z dziećmi na nieszczęście,
Metropołyt chciał był odkupić jasyr, lecz nie ich było szczęście,
Bo orda nie chciała, bądź dawał na trzydzieści tysięcy,
Znać zrozumiął* niewolnika (lecz od Boga spłaty (?) więcej).
// (арк. 140 зб.) Wydał r. 1664 Czarnecki Stebłyów ordzie.
Że o to prosił metropolit i chciał odkupić swym złotem,
Lecz orda niewolnika posłała w Krym, zmiesiwszy błotem.
A tak zwiedziawszy, iż sam zgiełk buntowników włożył w Stawiszczu,
A częste psiekąsy łechom czynili onych igryszcza,
Przyszedszy z ordami i z swym wojskiem, chciał pociągnąć łaską,
Lecz to im za taki było dar, jakoby bajki kazka.
Bądź widział jakby nie rozumiał jeszcze miłosierdziem hojnym,
Nie chciał zrazu postępować krwi rozłaniem trybem wojnym.
Iż miewali od Piwa piwny traktament iłe z kminem,
Czarnecki zaś czarną juchą traktował z octem winnem;
Nastąpił wraz wojskiem, ze wszech stron tak dawał korzenno,
Że przez niedziel trzynaście gozrzko jedli codziennie,
Będąc w obłęzeniu z swoimi pułkownik kazukami,

W ośmi tysięcy będący z swoimi buntownikami.
Lecz ów przecie pułkownik wypadał, bił w noc skrytym czasem,
Aż też Czarnecki rozgniewany z łechi za takim hasem,
Tak długo wszczął ich kwasieć w Stawiszczach k wendzonkom na ocet,
Że nie zrzkać im stał za kwas, chrzan, lecz za cierń i ostry oset
I takim już było kwaśno, gorzko, chłodno, głódno ich imieniu,
Że ścierwo wyjęte z dołu, kobyлина, w obłęzeniu
(...)*; ziemi zaś suchej szmat więc za pierzyne
Z snopkiem okopciałym, a wrona, sroka za zwierzyne,
Pies, kot, za smaczny kąsek, lada zielsko za potrawe,
Rak, bądź słymak, chowano dla starszyny i bitą kawę,
But star zamiast szpyrki, chodak na bigos, bądź szmat skurzyszczca
Zamiast cynadry drygancie bykowe zaś igrzyszczca,
Wilya łedwie nie zawsze, post częsty, żytna kutya,
Bądź nie z miodem, garść warzoneo żyta, a do wałów via.
Przy których bądź się im oczy załedwie co świecili,
Połowica ich wymarła, zginęła, a przecie bili,
Strzylali i czym mogli przez ten czas swój wszystkim razili,
Że prawie nie tylko sobie, ale i łechom skuczyli.
Rzekł Czarnecki, gdy się nie kontentują czarną juchą,
Więc że co twardszego dawać z armat i ręcznie za ucho,
Nie tylko granatami, kulmi ognistymi wręcz prawie
Przychodziło w ostatku, czym kto miał, mógł dawać łaskawie
Po głowiznie, poza uszu, ten temu, ów owemu,
Gdy łechom ordy w pomoc biegli, dostało się i temu,
Nawet w noc i w dzień, każdej chwili, Czarnecki dodał huku,
Już tak byli ściśnieni zewsząd, że mógł im rzec a kuku.
A przecie się bronili, Czarnecki też poszedł na wytrwałę,
Ustawicznie szturmując, kołatając, aż zgube niemałą
Widząc w sobie, gdy im vikt odjęto i, co nie mniejsza, wode,
Aż dopirz każdy obaczył, że człowiecza urode
Bóg tylko, chłyb a woda trzyma, sol, wszystko fraszki na świecie,
Bez tego drwiny srogie żywot ludzki kawi i płecie;
Nie tak potrzebne wino, alakant i trunek wszelaki
(...)* nie masz, bądź zła raczej by głupi jaki //(арк. 141)
Wprzód by się brał do alakantu, aniżeli do wody
A ile pod czas takowy przyznasz, że z tej większe gody,
Bo bez tej jedzenie, picie być nie może i ochędostwo,
Przez co zginęła Jagielnica, Ozaryńce, jedne głupstwo;
Bądź wiele trunków różnych, win, miodów, wudek i gorzałki

Łedaco (?) rozmaryny, konwalye i fiałki.

Tak się fundować, gdy widzisz, że woda bydz może odjęta

Już tam nieprzyjacielowi do zdobycia pierwsza przynęta.

Nie wspominał inszych miast, fortec, którychbym bez łyku,

Mógł wyrazić i wojsk, co zginęli bez wody, bez krzyku.

Bo już swojej ciężkości w tym eksperymencie nie znoszą,

Które onym dane od Czarneckiego; powychodzili

Z bębniami, chorągwiemi, na kolana się swe już zniżyli.

Popi, rote przysięgi spisawszy, onym przewodzili,

By królowi, panu Rzeczyptej, wierni byli.

Za któremi Tetera, kum Czarneckiego, prosi

Tak dla inszej racy, jako dla nieo o to nie kosi,

Ale ich ku swemu wojsku przyłącza na czas pewny,

Dziękując Bogu z serca skłóciwszy swój umysł rzewny

// (арк. 141 зв.) **Od Czarneckiego r. 1664 Nepotyłycho w Łysiance dostawan.**

A iż dziwne sądy się Boskie sobie usprawiedliwione,

Przypatrzyć się, kto to będzie czytał i uważ jak zrządzone.

Gdy się rzeczy skłaniali przez wojne na królewską rękę

I przez wygranie utarczek różnych Ukrainie bęke

Nie małą przyniosł Czarnecki, inszego strudna wyrazić,

Gdyż srogie ordy miał przy sobie, tym bardziej wziął kazić,

Iż prawie od zimnej wody przypędził, wszędzie brał gure,

Ażci jeszcze Nepotyłycho wyrwał się na polską skure.

Który z Łysianki różne czynił na polaków impety

I inne horody przywodził do teo na wety,

Gdy obiad zniadaniem strawili łechi z onych szkoda,

Jeszcze się buntownik nie wymknął wety dawać, trzesąc brodą

I mali się prawda rzecz, bądź dobrze gryzli łechi ostatka,

Nie mogli tych orzechów zgrzyść, bądź teo już było zrzatka.

Bo gdy się odezwało te zwane Nepotyłycho

I to z przejrzenia Boskiego, że nie chciało siedzieć cicho,

Bądź rzeczy się skłaniali z Moskwą do uspokojenia

Z onemi i z buntownikami, więc do zjednoczenia.

(Jakoż przyszło napotym tylko punktami niezdrowemi,

Dając moskal sume pieniężną za Zadnieprze srebrnemi,

Jak owo przypowieść: «Baczysz, lasze, ne stoit za wasze»,

A inak się za Czarneckiego wskazywało, było by nasze).

Wziął z woli Bożej za grzech łechów Nepotyłycho kurzyć,

Wszczął pod nos łechom z Łysianki i coraz chmurzyć,

Wtęż i orde poniekąd rwał w swym zdradzieckim boju,
Owo wypadal, napadal* w swym buntowniczym stroju.
Tamże z onym łysianecki sotnik był, zwany Bezsztanko,
Snać purgans częsty cierpiał, sprawnie biegłą żywota bramką,
Bądź też w swych strojach, z między inszych gach więc niepospolity,
Co przodem świecił, zadem łyskał, w krojach swych znamienity,
Który wziął córkę korsuńskiego pułkownika Nosacza,
Łecz, że z nią złe mieszkał, ociół rozgami Bezsztanka pracza,
Tamże tak wiele różneo było hultajstwa kazuki,
Ustawicznie wisząc nad mięsem polskim, jako kruki.
Gdzie słysząc i drugie miasta, ukraińskie horody,
Przy uporze stawali, nie korząc głowy swej, niej brody.
Łecz Czarniecki, przyszedszy z wojskiem a ordą pod Łysianke,
Chciał dostać łysa, reformując go Polszcze na obramke.
Azaby w rysia (?) nieprzyjacielom polskim zwrócił łysa,
Ależ to trudno, już angolem dobrym uczynić z bisa,
Bo wszczął się buntować, bronić, tym bardziej co raz gorzej,
A w swej jazwinie Łysiance bądź poniekąd smrodem tchorzy,
Jak to zwykła koźdemu łysowi w Łysiance swej zdrajcy,
Już poniżył był swe ości, futra, z głową uszy i jajcy.

// (apk. 142) R. 1664 Nepotułylycho w Łysiance obleżon od Czarnieckieo.

Gdzie z dział i granatami wszczęło kadzić bardzo i kuczyć,
Już ogień zapalać wszczynal miejscami, też i huczyć,
Aż odrawszy z drannic, z słom wnocy budynki, cerkwi z dachu,
Okrzywali cerkwie drugie mokrymi werety z strachu,
Co to czynili dla granatów i kul ognistych gęstych,
Łecz wypadali wzajem na wycieczke owi, sztuk częstych
Takich, owakich przybiral na polaków szkode,
Nie spisał by teo przez wiek swój jako oganiali brode,
Nie tylko bili, strzylali jako mogli, tak się bronili,
Ale czasem zdradzieckim trybem łysowskim gonili
Gdy tylko już już wziąć, ogón nadstawiwszy, zaś uchylił,
Bo tamże był i Lysica, co zaś pułkownikom zmylił
Aż się temu uporowi i sztukom sam Czarniecki dziwił,
Stąd zaraz staw kazał spuścić, by się nieprzyjaciel skrzywił,
Tak względem samej kazukom odjęcia potrzebnej wody,
Jako nie mniej, by się wskazali ku nim snadniejsze brody,
Łecz ta łgniąca rzeka była, że gorszy przystęp sprawiła
I wode na stawiszczu w dołkach wbliz miasta im zjawiła.
Niedziel cztery tedy ustawicznej było igraszki,

To łechi, to owi łechom, parzyli skrwawionej kaszki
Aż dalej Czarnecki, widząc, bądź im czarną ćmą stał w oczach,
Iż z Łysianki strudna dostać lysa, nie mieć go w swych troczach,
Bądź różnie tentował szczęścia, nawet i przez swe poselstwa,
Nie mogąc sprawić tak prętko u upornego złodziejstwa,
Gdy się nie tylko łechom i ordom całe więc sprzykrzyło
Gdy wojsko ztądże do Olszany chodziło, mało sprawiło
W kozackiej też szczyrości z łechów strony się brydziło,
A w Polsce wtąż król z Lubomirskim niezgod zjawiło
Jawnie zrozumiał wolą Bożą, iż to Niepotylichu,
Lecz jeszcze będzie większe samo, się ukazuje łycho,
Gdy w skorym czasie będzie (?) w ten raz kometa na niebie,
Wskazuje się, że płacząca Polska będzie w smutnej potrzebie,
Rozpuściwszy nad Polską disiplinne końca ku tobie,
Majestaćie królewski, zaś druga od wschód słońca, obie
Nieszczęsne czasy, pierwsza Montowska, druga Braiłowska
Inkludując z Ukrainy straszne najazdy Drozdowską,
Jeśli ta sroga, lecz jeszcze ta sroższa wiedzieć się dała
Ku Polsce ogon rozpostarszy dysciplina zuchwała.
Zaś było w prętki czas, potym łecie ziemi trzęsienie,
Słońce się zbyt czmiło na Mary angielskiej święcenie,
Nie mając miesięcznego zaćmienia i nie jednego
I inszych znaków aż strach Pański z Przejrzienia Boskieo.
Skąd Niepotylichu widoczne w swej rzeczy, iż trwać miało,
Iż paena peccati od Czarneckiego się zaniechało,
Dawszy pokój Niepotylichu, a że nie koniec temu,
Nie dość końca w Łysiance tak srodze zawziętemu złemu
// (апк. 142 зв.) R. 1665 Czarnecki z wszex żalem umiera.
Rozłożywszy wojsko w Ukrainie, brał się ku Polsce,
Gdy go królewstwo affektowało, aż śmierć w zazroszcze,
Zwracającemu wzad w Polske śmierć wbliz Buska zastąpiła
W Sokółówce żywot ziemski w niebieski mu zmieniła.
Wirzch z czarna w zacnym pierzu, spod kroplyste krwią gąszcze
Nieprzyjacielom sprawiał, bijąc mężnie z gury piersiami,
Gdzie tylko bystrych oczy swych zoczył złego zrzennicami,
Wybijał się w gurę cnotą, odwagą swą pod obłoki
Za krzyż, wiare święta, za ojczyzne aż dalej uroki
Kładzie śmierć sokołowi w Sokółówce kaptur śmiertelny
Żal czyniąc królewstwu, łechom, domowi cnemu niezmierny
Czarneckiego czarna ziemia do siebie go sprawiła,

Bądź raczej do nieśmiertelności niebieska moc zwabiła;
Snać podobno czarna ziemią życzyłaś sobie tego,
Abyś mogła mieć z kościołem świętym obrońce swego
Po Bogu, a zaś byś przyszła pod króla, pana polskiego,
Łecz takeś nieszczęsna, że nie możesz mieć by kości jego,
Który nie raz własną swą krwią skropił ojczyste twe progi,
Nie klół by podobno i bisurmaniec tak swemi rogi.
O, gdyby twóji zmartwychwstali, ziemio czarna, przodkowie,
Nie płakali by, lecz ryczeli z żalu w swojej głowie
Patrząc na domy Boże zrujnowane, krwią zbrocone,
Nawet kości twych przodków z miejsc świętych całe wyrzucone
Zebrania kapłańskie wierno chrześcijańskie rozpędzone,
Z chrześcijańskiej w pogańską ziemię członki twe zwrócone.
Synowie twoi własni w tym nieszczęściu cię odstępują,
Nie masz już Czarneckiego, poganie tryumfują,
Tym bardziej się teraz załywasz łzami i krwią własną
Czarna ziemi i ja z tobą, co pisze, łęje łzą własną,
Ale co po tych już lamentach któż to poprawić może,
Jeśli Ty Swym okiem nie wejrzysz, miłościwy Boże.
Ty, Który zawierasz w garści monarchie i królestwa,
U Ciebie wszystkie państwa, co świat ma, także wszystkie księstwa,
Ty komu chcesz, weźmiesz, odbierasz, kto nie godzien czego,
Naród w inszy naród zwracasz, przenosisz za grzech ludu Sweo,
Już to, Panie, gniew Twój Boski srogi, gdy z łaski Twej karze,
(...)*, że poprawy nie masz wprzód chwały twej ołtarze.
Zaś ludzie te, którzy by nas wspomoc mogli w utrapieniu,
Ratując ojczyste i za to niech cześć Twemu imieniu.
A teraz wejrzy nie zrzkać na teo dusze kawałera,
Łecz na wszech takich wojenników, co ich śmierć zawiera
Zywot, lecz nie zasługe przed Bogiem, ani też sławe
Wspomni i na zmarłych wszelkich nie patrz na grzechów kawę
I sprośność nasze, lecz dzwigni wszelkio niewolnika
(...)* strapionych, sierot, a pycha niechaj znika

// (арк. 143) R. 1665

Gdy Czarnecki pod Łysianką w te czasy wojował
A przez ordy wielkie i przez swe wojska wszelkie bunty psował,
Zdarzyło się, iż tatar samtrzeć kilka set owiec k wojsku
K łechom przygnał na przedaż dla tłustego kaszem kąsku,
A gdy z obozu czeladź po groszy trzy słownym targiem dają,
To żołdaci, to hajducy, chłopcy, ciurzy przybywają,

Oraz okrzyk uczyniwszy, w moment rozerwali,
ów tatar zdziwiwszy się pilnie tym targom, co tak wrzali,
Że taka to sprawa jarmarku łechow obozowego,
Przypadszy na koniu, porwał jedne owce z strachu swego,
Co mógł koniem zaskoczyć, uchodził do koszu tatarskieo,
Wywracając łbem swym wilczym i ogona schlustanego,
Obzirając się wzad też i tej jeszcze nie odejmą,
Gdy którego potykać miał, to w strone, bał się, by naprzejmą.
Podobnyż trefunek zdarzył się w oczach mych pod Czudnowem
Z ordy kilkanaście koni jak to biegają swym łowem
Na koniech, trzymając ule z pszczoły, wzamian za miód brali
Tiutiun bądź cybuch, lulke bądź nóż ostry, tak targowali.
A w tym teo dnia parnego, przykradszy się chłopcy z oczek
Wiechcie trawy powymykali, o Boże, jak tam skoczeli,
Tak bachmat, jako tatar się stał, gdy pszczoły się wysypali,
Jakich tam było plesów, łbem, rękami, nogami, płasali,
W ostatku o ziemie uderzywszy, gdy sznury rwali,
U namiotów różnych, siedzących u ognia, tratowali
Jaki taki wypadszy, dał po boku dla pamięci
«Haygidy sobak, haygidy gaur» na drugi czas się nie nęci.
Zamian odprawować i nuż poplwawszy, rzucać o ziemie,
Ale z dala tylko łbem kręciło tatarskie wilcze plemie
Inszych terminów strudna wyrazić, co ciurzy czynili,
Pogotów wilcy orda, tym końca nie masz, co robili.
Wprzód łechom onych pierwsze do jarmarku są zadatki
Tu jabłko, bądź gruszkę, da bratu, a tu pozbawi czapki.
// (арк. 143 зв.) R. 1665 Tetera znosi z Machowskim buntowników. [...]

«Ліхтарики» на маргінесах.

Арк. 138 зв.

Na Machowskieo ludzie uderzył Sirko z kozactwem wnocy, znać z mieszczan zdrajca takie dawał gasło, iż kwiczał tak włąźnie, jakoby świnią uwięzła kwiczała. W ten raz uderzyli Sirkowi.

Арк. 139

Dacko miał kilka tysięcy swych ludzi.
Niedzwiedź miał (?) z pułtora tysiąca ludzi swych.

Арк. 140

Czarnecki rzekł.
[...] 30 tysięcy dawał metro[polit].

Арк. 142

Łysica zaś został pułkownikiem napotym.
Przed Brailowską Drozdowska, o czym niżej.

Арк. 142 зв.

R. 1665 Czarnecki w miesopust imiera.

Арк. 143

W obozie polskim targ tatarowie odprawują.

* * *

[...](арк. 138) Року 1663 Чарнецький йде назад різними шляхами в Україну до Дніпра.

Резерв, авангард і тил добре спорядив, там же гетьман коронний,
У одній справі спільно вони вели своє військо оборонною рукою,
Там князі, панове, Собеський, Сенявський, Потоцькі,
Даниловичі, Фірлеї, там же Конєцпольські,
Там Любомирські, Лещинські і інші, там Яблоновський,
Там же племінник Чарнецького, староста канівський,
І так багато, однак з великим гетьманом деякі повернули,
Але потім, перейшовши Дніпро, Чарнецькому залишили уряд.
А коли Чарнецький з гетьманом до Дніпра своїм шляхом
Ретельно військо ставив, дивлячись назад на свої стопи,
Не раз струснув і бив бунтівників, які за ним гналися,
Так само й москалів, з різних міст вояків, що нападали;
Добре давали по лобі, по носі, по боках, у тил тим, хто нападав,
Аж під час цього холодного часу сталося вже жарко.
Прийшовши серед посту до слабкої дніпрової переправи,
Він спочатку поставив сильні засідки, запобіг злу і там,
Не тільки розбив казуків у бунтах, а московитів у їхніх спробах,
А дався добре взнаки, як зразу, так і потім (?).
Але оскільки вже бралося до весни, то надто слабка крига дрижала,
Маючи ополонки, вода хлюпала, набралися тоді страху.
Тут ззаду нудно, а спереду страшно переправлятися, ще й людно,
А голодному в очах з'являється смерть твоя (?) брудно,
А кому й кривава, при жажливому вітрі і ця несмачна,
Звідси і звідти і від самого Києва, аби не ганебна (?),
Коли ж з кількома, з понад десятьма кіньми крига з жовнірством
відірвана
Бралася до порогів, у Низ, до моря, а жовнір стурбований:
Одні – тонуть, другі – готуються, треті – куди потрапити
Не знають на берегах, бо вже ось-ось московські мають казитися.

Хоч і не допливли до моря, зітхали наче з цього боку
Мали бути від Польщі, а подумки були у самій Польщі (??).
Але дав Бог, що за порадою і старанням Чарнецького,
Коли між своє козацтво кинув з мішка тисячного,
Стелячи соломи, пруті й інше придумане собою,
То цей солоний міст (?), поливаючи, вночі твердішою дорогою
Ним навіть важку артилерію дивним способом везли з охотою.
О милий Боже! Як Ти і міх Твій до охоти відкритий (?),
Не дарма, кажуть, сила війська – Бог і міх,
Хоч багатство тяжке, але людина від нього є милостивою;
(Все перевезли), крім однієї гармати, взятої у московитів та дзвона, котрі
через поганий випадок,

Пішли у глибину, зашумівши, не бажаючи йти до Польщі,
То теж дивно, що вціліло з кількисот жовнірства, навіть з кіньми,
З всіляким збройним ризунком, також і з потрібною зброєю.
**//(арк. 138 зв.) Від Московії року 1663 Чарнецький і гетьман
повертають назад, з Задніпря.**

Велика відірвана крижина пливла своїм шляхом, то вояки з молитвами,
Також з криком, зітханням плывуть на смерть з тривогою та
небезпекою;

Ці на берегах хочуть їх рятувати, але не можуть,
Тільки бігаючи, дивляться з жалем, як ті будуть гинути.
Тим часом крига врізалась між певним островом та берегом з польського
боку

І велике чудо в тому, що вона не розпалася на шматки, стала наче в
лещатах.

Якнайшвидше зіскочили з неї, берег надто високий, а нижче зрубано,
Завдяки Марії і святим тоді було дано поміч.

За це хай буде честь і хвала імені Господньому
За посередництвом Марії і святих, щоб Він був милостивий до людей
Християнської нації вірних, про це ми, грішники,
Зітхаємо, будь милостивий, ми бідні духом;
Будь милостивий до померлих, погублених, жорстоко страчених
І тих, хто у будь-який спосіб покинув цей світ,
Особливо до тих, котрі не мають приятелів, своїх заступників,
І до нас, найгрішніших Своїх злочинців.

* * *

Тоді, коли король воював, з Тетерею був Маховський,
Там же мав бути приданий їм зі своїми й Виговський,
Але той тоді тільки сидів у Фастові, щось задумуючи.

Маховський за Корсунь пішов з кількома сотнями кінних, а тут Сірко
Несподівано напав у певному місці на маховців та на козаків, його
вожків,

(І тому, що цього жадав москаль, бо він з ордою пішов (?) на нього)
Напав на ляхів, кинувся до двох брам, розділивши своїх на дві частини;
У церкві б'ють на гвалт козаки, а в окопі лехи, не чекаючи,
Швидко кинулись до коней, до коней, теж розділившись на дві частини.
Одні всіли на самого Сірка, роздаючи удари шаблями,
А другі ж, Сіркові, що їх лехи били,
Тікаючи за Сірком, всідали з тилу на лехів,
А лехи з другої брами на цих, через що виникла велика мішанина,
І, не мовлячи про Сіркових, була й значним лехам погибель.
Там загинув Олізар, поручник, і дуже багато доброго жовніра,
Але й найкращим молодцям Сірка натерли коміра.
Так нарубали поляки, що й сам Сірко сидів у болоті,
Покинувши коня, сагайдак, а козаків у боки колють,
Багато запорожців гине у сорочках з китайки,
Досить славних молодецьких рицарів, не в жартівливій казці,
І багатих; де й козаки помогли з боку лехів,
Які видно були попереджені, то покинули свій окоп задля цих гонів.
Напали і в іншому місці люди Сірка,
Але (наші) хоч спочатку злякались, але Сіркових були готові.
Потім після підходу підкріплення вийшли лехи
За наказом Маховського, щоб із плачем не були сміху.
Заради імені і ран Ісуса, задля них і мук святих
Борони нас Боже-Отче від злих чортів, не дай мертвим пропасти,
Не дай і живим, котрі кров'ю Твого Сина викуплені,
Дай же, щоб ми очистилися від наших мерзенних гріхів.

* * *

**// (арк. 139) Від племінника Чарнецького року 1664 Дацько з
московського боку бунтівник.**

Навесні ледве польське військо почало відпочивати,
Як уже поблизу Києва стали виявлятися бунти.
Почав називатися полковником і славним молодцем Дацько,
Начебто це від Бога був московським, а той від хорта – Хацько,
І ще цей єврейський, пишався з цього,
Що я, Дацько, дам, надам зі скарбу царя, мого пана,
Тому, хто б не став при моєму власному боці.
А він не тільки б дав, але й обідрав би з Божого вітваря,
Бо це не був справедливий Дацько, а швидше драпіжний Драцько,

Скрізь дер, брав, рвав, скуб, не так щедрий, але як жадібний Хвацько:
Бив, забив, де міг, тиранізував, не даючи й плакати,
А якби було можна, то й рибі у воді плавати заборонив би, а жабі
квакати.

Тому Чарнецький, канівський староста, племінник не (...)*

З наказу стрія, прагнучи гідно пригостити,

Мав на цього (Дацька) постійно пильне око,

Мав таких, котрі, шпигуючи, у справах того були сороками.

Коли ж Дацько, прагнучи дати по лобі, рушив до Ружова,

Щоб старості (?) і староста для такої здобичі

Тоді навперейми зі своєю частиною війська, молячись, завдяки святому
ружанцю

Просив Марію, щоб у Сина виблагала, а каганець

Був покладений Дацькові і на писок злomu Ведмедеві,

Котрий на допомогу Дацькові (...) * на зло готові.

Після чого зміцнений цією доброю надією і допомогою

Нападає староста на Дацька, б'є його, аж Драцько занепав духом

І мусив з біллю тікати з рештою своїх до Радомишля,

Бо помисл не був таким радим, бо мусив собі радити з умислом (?),

Бо мав там залишитися, але аж до потужного Городища

Ледве втік, отак ружанець лехом вчинив добре.

Але і там він не сидів у згаданих Городищах,

Хоч натрапив там на вояків, готовий провіант, грав у своїх ігрища

Нападаючи по-воєнному, стріляв, гучав, хотів тріумфувати,

Але там (?) староста Чарнецький театр почав йому будувати,

Обложивши його, лехи не тільки громили його своїми роз'їздами,

По-різному допікали, але й задумали штурмувати;

Врешті племінник послав по орду до свого стрія Чарнецького.

Зрозумівши це, не Драцько, але вже Хацько, в Божий час тікає,

Втік аж за Дніпро до сильнішого Ведмеда.

Але Ведмідь, бачачи по Хацьку, що допекли Дацькові,

Хоч це і Дацько був, каже, Драцько, а тепер уже стався Хацько.

Вже й цей Ведмідь, хоч спочатку тримався, сказав, утік не по-юнацьки:

Зразу мурчав, ревів, ставав з люті на задні лапи,

Але й цей відкинув ведмежий норів, коли вискочив зі шкіри.

Він мав зблизитися до лехів і старости у своїй жорстокості,

Аж бачу і у Ведмеда надто понижені кості,

І він, що так погрожував своїми лапами дряпати, втік аж у лози,

Справді не ведмежий норів, такий буває у кози.

// (арк. 139 зв.) Року 1664 справи племінника Чарнецького.

Також було багато української шляхти на цю завірюху,
Коли старості помагали, як могли, у цій славі.
З поміж інших був добровільно Єнджей Ярмолинський з Волині,
Котрий тривалий час служив вітчизні і інших побуджував,
У кривавій справі маючи кількадесят під знаком порядних молодців
Що добровільно запряглися у ярмо, навіть і інших закликав (?).
Дійсно й канівський староста мав свою добру вправу
У своїй молодості від стрія заробляв на добру славу.
Боже у Трійці Святий, Єдиний, змилуйся над військовими,
Котрі крові та свого життя не шкодують у своїх справах
Заради Бога, заради віри, вітчизни, але ті, що вже не живуть
Не (...) * на ласці Твоїй, милості Божій завжди покладаються,
Згадай і на серце Твого милосердя,
Не знищуй нас, негідних, через нечистий гріх.

//(арк. 140) Року 1664 значні справи Чарнецького в Україні.

Повернувши з Московії, із Задніпря, лехи і Чарнецький з вождем,
Ледве перепочили трохи, з'їли баранця і вепра,
Як гетьман повернув до Підгаєць й інші полковники,
Роз'їхалися вельможні панове, залишилися тільки грішники кварцяні,
Коли повернули додому інші війська,
То король і всі гетьмани поклалися на Чарнецького.
А як тільки прийшли орди, для цього закликані, навесні,
Тут же через московські інтриги вибухли голосні бунти проти лехів.
Через це славний Чарнецький не хотів засипати грушки у попіл,
Але задля слави і приборкання бунтів віддає своє життя.
Де тільки з цього боку Дніпра піддавалися городи,
Там і Чарнецький, вибачаючи їм, брався до спільної згоди,
Обіцяючи іменем короля ласку й милосердя,
Звичайно він не видавав ордам такі фортеці,
Між іншим тоді він виявив милість Корсуню та Стеблеву.
Але Стеблів, будучи невдячним, це змазав своєю зрадою,
Бо коли вони сиділи живі й обтяжені невеликою даниною,
То потихеньку та зрадливо послали до орд, кажучи,
Що маєте час, кримці, нам бути разом.
Ми з одного боку при вашій допомозі, а ви з другого
Вдарте на лехів, тільки зненацька, наша справа буде добра,
І вам, і нам, дамо вам здобичі, Чарнецький втече (?),
Але вся здобич і польський ясир від вас тоді не втече,
Нині okazія, не треба дарма витратити час.
Хоча про це чернь не знала, швидше тільки старшина,

Але через деяких зрадників була дана причина для погибелі всіх,
Бо цей посланець з допущення Божого був схоплений військовими,
А у його взутті знайшли лист, коли його несподівано обшукали.
Тоді якнайшвидше з цим послали до регіментаря, до Чарнецького,
Тут же був виданий декрет щодо старших всього Стеблева,
А при цьому і на все місто у поспіху,
Чого потім і сам Чарнецький шкодував з жалю,
Що не покарав саму старшину, бо при ній і невинним
Дісталосся у швидкому покаранні.
Нехай же жовнірам, солдатам буде добра здобич, їхне (стеблівців)
майно,
А самих стеблівців видати ордам, якщо їм так миле це насіння.
І так сталосся, було взято п'ятнадцять тисяч людей,
Завили, заплакали аж страшно, якщо не більше.
Тоді орди на цей смачний шматок звідусіль охоче злетілися,
Так що Стеблів моментально був оголений.
Заплакав не один і не одна з дітьми на нещастя;
Митрополит хотів був викупити ясир, але не було їм щастя,
Бо орда не хотіла викупу, хоч він давав тридцять тисяч,
Знати зрозумів невільника (але від Бога заплати більше).
// (арк. 140 зв.) У 1664 році Чарнецький видав орді Стеблів.
Хоча про це просив митрополит і хотів викупити ясир своїм золотом,
Але орда послала невільника до Криму, змісивши багном.
Довідавшись, що вся зграя бунтівників влізла у Ставища,
І наче собаки звідти часто кусали і цим чинили лехам ігрища,
То (Чарнецький), прийшовши з ордами і зі своїм військом, хотів їх
привернути ласкою,
Але вони цей дар сприйняли, наче байку та казку.
Хоч він і бачив це, але наче не розумів, ще хотів привернути їх щедрим
милосердям,
Не хотів спочатку кровопролиття та діяти по-воєнному.
Оскільки вони вже мали від Пива пивне частування з тмином,
Чарнецький же чорною юшкою пригощав з винним оцтом;
Разом наступив військом, з усіх боків так давав перцю,
Що протягом тринадцяти тижнів вони гірко їли щоденно,
Будучи у облозі полковник зі своїми казуками,
Силою у вісім тисяч, зі своїми бунтівниками.
Однак цей полковник чинив вилазки, бив лехів під покровом ночі,
Аж Чарнецький розгніваний з лехами у такому разі,
Так довго почав їх квасити у Ставищах до вудженої грудинки на оцет,

Що став їм не тільки квасом, хрінном, але терням і гострим осотом.
І вже ї було так кисло, гірко, холодно й голодно,
Що стерво, взяте з землі, конина, у облозі
(...)*; шмат сухої землі був їм за перину
Із закопченим снопиком, а ворона та сорока за дичину,
Пес, кіт були за смачний шматочок, будь-яке зілля за їжу,
Рака чи слимака тримали для старшини і вбиту гаву,
Старий черевик був замість грибів, личак йшов за бігос, а шмат
шкурища
Замість нирок, розумнику (?), бичачі ігрища;
Свят-вечір у них був мало не завжди, частий піст, житня кутя,
Хоч і не з медом, пригорща вареного жита, і до валів гайда.
При цих валах, хоч у них вже й очі ледве світилися,
Половина померла, загинула, а все ж вони били,
Стріляли і, чим могли, протягом всього цього часу вбивали,
Чим не тільки собі, але й лехам завдали шкоди.
Сказав Чарнецький: «Коли вони не задовольняються чорною юшкою,
То щось твердіше будемо давати їм з гармат і рушниць за вухо»;
Не тільки гранатами, запалювальними кулями, врешті
Доходило до того, що хто що мав і чим міг давати ласкаво
Поголовщину, поза вухами, цей цьому, а той тому;
Коли ж лехам на поміч прибігли орди, дісталось і їм,
Навіть уночі й удень, кожної хвили, Чарнецький додавав гуку,
І так вони були звідусіль стиснені, що він міг їм сказати: „Куку”.
Однак вони боронились; Чарнецький теж пішов на витривалість,
Постійно штурмуючи, калатаючи, аж чимало втрат
Бачачи, коли їм провіант відняли і, що не менш важливо, воду.
Аж тоді кожен побачив, що людську красу
Бог тільки, хліб та вода тримає, сіль, все інше – це дріб’язок на світі,
Без цього тяжкі насмішки, а людське життя нищиться;
Не так потрібні вино, аліканте і трунок всілякий
(...)* не маєш, хоч зла, швидше дурень який, // (арк. 141)
Насамперед брався б до аліканте, ніж до води,
Бо у такий час визнаєш, що з неї кращий бенкет,
Бо без води їжі та пиття не може бути, також і чистоти,
Через це загинула Ягельниця, Озаринці, через глупоту:
Хоч багато різних трунків, вин, меду, водки і горілки
Будь-яких (?) розмаринів, конвалії та фіалки.
Так фундуватися, коли бачиш, що вода може бути віднята,
А це для здобуття ворога перший засіб.

Не згадую інших міст, фортець, котрих би я без ліку,
Міг би називати і військ, що погинули без води, без крику.
Бо вже свого тягара у цьому експерименті не переносять,
Котрий був їм даний від Чарнецького; повиходили
З барабанами, прапорами, вже стали на свої коліна,
А попи, написавши присягу, їх приводили до того,
Щоб вони королеві, пану Речі Посполитої, були вірні.
За них Тетеря, кум Чарнецького, просить
Так для іншої рації, хоча його це не стосується (?),
Але їх до свого війська прилучає на час певний,
Дякуючи Богу, щиро схиливши свій задум ревний.
// (арк. 141 зв.) Від Чарнецького у 1664 році здобуто Непотилихо у Лисянці.

А оскільки дивні і справедливі є суди Божі,
Придивись же той, хто це буде читати і уваж, як вони впорядковані.
Коли справи завдяки війні схилились на королівську руку
І завдяки виграшу різних боїв; Україні дав бубни
Чимало Чарнецький, іншого важко визначити.
Коли ж він мав при собі жорстокі орди, тим більше взявся карати,
Вважай до холодної води пригнав, скрізь перемагав,
Аж тут ще Непотилихо вирвався на польську шкіру.
Цей із Лисянки чинив проти поляків різні удари
І інші городи приводив до цього на десерт у відповідь лехам;
Коли лехи обід сніданком провели, завдавши їм шкоди,
Ще бунтівник не вирвався віддати око за око, трясучи бороною,
І щиро кажучи, тримався, хоч добре лехи гризли решту,
Та не могли розгризти цих горіхів, хоч таке було вже зрідка.
Бо коли одізналося це зване Непотилихо
І то з промислу Божого, що не хотіло сидіти тихо;
Хоч справи з Москвою схилилися до замирення
З ними, а з бунтівниками до з'єднання.
(Як прийшло потім миритися цими шкідливими пунктами,
То москаль заплатив за Задніпря срібними грошима,
Як у цій приказці: «Бачиш, ляше, не стоїть за ваше»,
А інакше виявлялося за часів Чарнецького, було б воно наше).
Почав з Божої волі за гріх лехів Непотилихо курити,
Почав із Лисянки під ніс лехам все більше хмарити,
Також і орду часом громив у своєму зрадливому бою,
Чинив вилазки, нападав у своєму бунтівничому ладу.
Там з ним був лисянський сотник, званий Безштанько,

Знати часто страждав на пронос, справно біглою життя брамкою,
Хоч у своєму одязі він з-поміж інших кавалер неабиякий:
Передом світив, задом блискав, прекрасний у своїх модах;
Цей одружився з дочкою корсунського полковника Носача,
Але через те, що з нею погано жив, той дав Безштаньку різками березової каші.

Там же так багато було різного гультайства, казуки,
Яке постійно висіло над польським м'ясом, наче круки.
А чуючи це, й інші міста, українські городи,
Чинили спротив, не підкорюючи лехам своєї голови, тим більше бороди.

Але Чарнецький, прийшовши з військом та ордою під Лисянку,
Хотів добути лиса, щоб оторочити його хутром Польщу,
Щоб у рись (?) польським ворогам обернути лиса.

Але ж важко зробити доброго ангела з біса,
Бо той почав бунтуватися, боронитися, і чим більше, то гірше,
А у своїй норі – Лисянці хоч часом смородом смердить,
Як це звичайно кожному лису у своїй лисянці, зраднику;
Він уже похилив свої кості, хутра, з головою вуха, та яйця.

// (арк. 142) Року 1664 Непотилихо обложений у Лисянці Чарнецьким.

Коли з гармат і гранатами почали дуже кадити й докучати,
Вже й вогонь починали запалювати місцями, також і гриміти;
То вночі, обідравши з дранок, з соломи будинки, церкви з даху,
Покривали деякі церкви мокрими ряднами з страху,
Це вони чинили через гранати та густі запалювальні кулі,
Але взаємно чинили вилазки, вживали хитрощів частих
Таких і сяких на шкоду полякам,
Не описав би я цього протягом свого віку, як вони відганяли від своєї бороди.

Вони не тільки били, стріляли як могли, так боронились,
Але часом зрадливим способом лисовським гнали.

Коли тільки ось-ось мали схопити їх, вони, хвіст відставивши,
ухилялися,

Бо там же був і Лисиця, що полковником будучи, обманював так,
Аж цій впертості і хитрощам сам Чарнецький дивувався,
Тому тут же наказав спустити ставок, щоб ворог скривився,
Вже тільки тому, що у казуків віднімається потрібна їм вода,
Не менш і тому, що з'являться кращі до них броди;
Але ця ріка була також болотистою, то ще гірший створила доступ

І дала їм на ставищі воду у низинах поблизу міста.
Тоді чотири тижні постійно тривали іграшки,
То лехи, то вони лехам, парили закривавлену кашку.
Аж далі Чарнецький, бачачи, що хоч і став їм чорною темрявою в очах,
Та лиса з Лисянки важко дістати, не буде мати його у своїх тороках,
Хоч по-різному привертав до себе щастя, навіть і своїми посольствами,
Та не міг нічого вдіяти так швидко у впертого злодійства,
Коли ж не тільки лехам і ордам вже цілком набридло,
Коли військо звідти до Вільшаної ходило, то мало вчинило,
А козацькій щирості з боку лехів гидувало.
У Польщі тоді ж виникла незгода короля з Любомирським ,
Явно показується Божа воля, бо це Непотилихо
Буде ще більшим, з'являється саме лихо.
Коли ж у скорому часі з'являється тоді комета на небі,
Вона показує, що Польща, яка плаче, буде в сумній потребі;
Розпустивши над Польщею звичайні хвости до тебе,
Королівський маєстате, а друга комета на сході, вони обидві
Віщують нещасні часи, перша комета – Монтовську, друга – Браїловську
поразки,
Разом зі страшними нападами з України, Дроздовську,
Якщо ця жорстока, то друга ще жорстокішою виявилась,
Хвіст до Польщі витягнувши порядком зухвалим.
Невдовзі, а потім і літом був землетрус,
Сонце надто тьмарилось на свято ангельської Марії,
Не маючи місячного затемнення і жодного
Й інших знаків, аж страх Господній з Божого провидіння.
Звідти Непотилихо явно у своїй речі, що тривати мало,
Мав би покаятися; його залишив Чарнецький,
Давши спокій Непотилиху, але це ще не був кінець,
Не досить кінця у Лисянці такого дуже завзятого злого.
// (арк. 142 зв.) Року 1665 Чарнецький помирає із жалем усіх.
Поставивши військо в Україні, Чарнецький брався до Польщі,
Коли його королівство афектувало, аж тут смерть заздрісна,
Коли він повертався назад у Польщу, заступила йому шлях поблизу
Буська
І у Соколовці змінила йому земне життя на небесне.
Верх чорним у багатому пір'ї, з-під кропистої крові хащі
Ворогам чинив, б'ючи їх мужньо з гори грудьми,
Де тільки бачив зло зіницями своїх бистрих очей;
Він підіймався в гору чеснотою, своєю відвагою під хмари,

Воював за хрест, за святу віру, за вітчизну аж потім урочо
Кладе смерть соколові у Соколовці смертельний каптур,
Невимовний жаль чинячи королівству, лехам, чесному домові.
Чарнецького чорна земля до себе забрала,
Хоча його швидше до безсмертя небесна сила звабила;
Видно, чорна земле, ти прагнула собі того,
Щоб могла мати зі святим костьолом свого оборонця
Після Бога, а щоб прийшла під короля, польського пана,
Але така нещасна, що не можеш мати, щоб його кості,
Котрий не раз своєю власною кров'ю окропив твої вітчизняні пороги,
Не колов би видно й басурманець так своїми рогами.
О, коли б повстали з мертвих твої, чорно земле, предки,
Не плакали б вони, але ричали з жалю,
Дивлячись на зруйновані доми Божі, оббризкані кров'ю,
Навіть кості твоїх предків з святих місць цілком викинуті
Вірнохристиянські зібрання священників розігнані,
З християнської у поганську землю твої члени звернені,
Твої власні сини у цьому нещасті відступились від тебе.
Не маєш уже Чарнецького, погані тріумфують,
Тим більше ти тепер заливаєшся сльозами і власною кров'ю,
Чорна земля, і я з тобою, який пишу, обливаючись своїми сльозами.
Але що вже по цих плачах, хто ж це може виправити,
Якщо Ти Своїм оком не зглянешся, милостивий Боже.
Ти, Котрий тримаєш у пригорщі монархії та королівства,
У Тебе всі держави, які має світ, також всі князівства,
Ти, у кого хочеш, візьмеш, забереш у того, хто цього не гідний,
Одну націю в іншу перетворюєш, переносиш за гріх Свого народу,
Вже це, Господи, суворий гнів Твій Божий, коли з Твоєї ласки карає,
(...)*, що виправлення не має, насамперед хвали Твоєї віттарі.
Але ці люди, котрі б нам могли допомогти у труднощах,
Рятуючи вітчизну, і за це хай буде честь Твоєму імені.
А тепер поглянь на душу цього кавалера,
І на всіх таких воїнів, життя яких забирає смерть,
Але не їхню заслугу перед Богом, ані їхню славу.
Згадай і про всіх померлих, не згадуй про провини гріхів
І про нашу недостойність, але визволи всіх невільників,
(...)* засмучених, сиріт, а пиха нехай зникає.

// (арк. 143) Року 1665.

Коли Чарнецький під Лисянкою в ці часи воював,
І великими ордами та своїми військами всілякі бунти псував,

Сталося так, що один татарин з трьома іншими кількасот овець до війська,

До лехів, пригнав на продаж, щоб збагатитися.

А коли з табору челядники по три гроші на словах даючи, торгуються,

То солдати, гайдуки, хлопці й джури прибувають,

Вчинивши крик, в момент вони пограбували.

Цей татарин, дуже здивувавшись цьому торгу,

Що так обернулась справа таборового ярмарку лехів,

Скочивши на коня, схопив зі страху одну вівцю,

Щодуху на коні помчав до татарського коша,

Вивертаючи свою вовчу голову і схлюстаний хвіст,

Озираючись назад, чи й цієї вівці у нього не відберуть;

А коли кого мав зустріти, то звертав убік, боячись, щоб його не перейняли.

Подібний же випадок стався на моїх очах під Чудновим,

Коли з орди понад десять кінних, як звичайно, їздили своїм ловом

На конях, тримаючи вулики з бджолами, взамін за мед вони брали

Тютюн чи цибух, люльку або гострий ніж, так торгували.

А при цьому цього спекотного дня, хлопці крадькома з очок

Повитягали віхті трави, о Боже, як тоді підскочили,

Як арабський скакун, так татарин, коли бджоли висипались;

Яких тільки там не було танців: головою, руками, ногами танцювали,

Врешті вдаривши о землю, коли шнури рвали,

У різних наметів, а тих, що сиділи біля вогню, топтали.

А якийсь вискочивши, дав по ребрах для пам'яті

«Гайдіди собака, гайдіди гяур» в другий раз не будеш (?)

Заміну чинити і ніж ухопивши (?), кидати о землю.

Але здаля тільки крутило головою татарське вовче плем'я

Інших випадків важко висловити, що джури чинили,

Тим більше вовки, орда, тому кінця краю нема, що робили.

Спочатку лехом їх перші до ярмарку задатки,

Тут яблуко або грушку дасть брату, а тут позбавить шапки.

// (арк. 143 зв.) Року 1665 Тетеря з Маховським громить бунтівників [...]

«Ліхтарики» на маргінесах.

Арк. 138 зв.

На вояків Маховського вночі вдарив Сірко з козацтвом. Видно, зрадник з міщан дав їм такий сигнал, бо кувікав так, наче кувікала свиня, що застрягла. Отоді й вдарили Сіркові (козаки).

Арк. 139

Дацько мав кілька тисяч свого війська.
Ведмідь мав півтори тисячі свого війська.

Арк. 140.

Чарнецький сказав.
(...)* 30 тисяч давав митрополит.

*) У тексті слово «zrozumiał», виправлене із «zrozumiawszy».

Арк. 141 зв.

*) Частка «się» закреслена.

Арк. 142

Лисиця потім став полковником
Перед Браїлівською Дроздовська, про що буде нижче.

Арк. 142 зв.

Року 1665 у м'ясопуст помирає Чарнецький.

Арк. 143

У польському таборі татари торгують.

Примітки:

Арк. 138

«Собеський». Ян Собеський – тоді хорунжий великий коронний (1656–1665), майбутній польний гетьман коронний (1666–1668), великий гетьман коронний (1668–1674), врешті король Речі Посполитої (1674–1696).

«Сенявський». Миколай Єронім Сенявський – тоді стражник коронний (1664–1668), майбутній хорунжий великий коронний (1668–1676), надвірний маршалок (1676–1683), польний гетьман коронний (1683).

«Потоцькі». Маються на увазі насамперед Станіслав «Ревера» Потоцький, гетьман великий коронний (1654–1667), Анджей Потоцький – хорунжий великий коронний (1665–1668), гетьман польний коронний (1684–1691); Фелікс (Щенсн) Казимир – коронний підстолій (1664–1669), гетьман польний коронний (1692–1702).

«Даниловичі». Миколай Данилович – підчаший коронний (1663–1675).

«Конепольські». Станіслав Конєцпольський, майбутній коронний обозний (1676–1679).

«Любомирські». Єжі Себастьян Любомирський, польний гетьман коронний (1657–1664); Єронім Августин Любомирський – майбутній хорунжий великий коронний (1676–1683).

«Лещинські». Ян Лещинський, корсунський староста (1659–1667),

коронний підканцлер (1661–1666), майбутній коронний канцлер (1666–1677); Самуель Лещинський, луцький староста (1658–1673) і обозний коронний (1664–1676), майбутній корсунський староста (1667–1676).

«Яблоновський». Станіслав Ян Яблоновський, коронний обозний (1661–1664), майбутній польний гетьман коронний (1676–1682), великий гетьман коронний (1682–1702).

«племінник Чарнецького». Стефан Станіслав Чарнецький, радзейовський староста (1663–1665), майбутній канівський староста (1666), польний писар коронний (1671–1703).

Арк. 138 зв.

«Багато запорожців гине у сорочках з китайки». Натяк на те, що козаків часто ховали в убранні з червоної китайки.

Арк. 140 зв.

«аліканте». Аліканте – сорт вина.

Арк. 141

«Ягельниця». Йдеться про містечко у Галичині. Можливо, натякається на взяття його турками восени 1672 р.

Арк 141 зв.

«незгода короля з Любомирським». Йдеться про рокош Є. Любомирського 1665–1666 рр.

«перша комета – Монтовську». Йдеться про битву під Монтвами (12 липня 1666), яка закінчилася перемогою рокошан над королівськими силами.

«Браїловську». Битва під Браїловом (1666), у ході якої українські війська Петра Дорошенка розгромили польську армію С. Маховського (сам Маховський загинув у ході битви).

«Дроздовську». Брацлавський полковник Василь Дрозд (Дрозденко) був одним з найактивніших учасників антипольського повстання на Правобережній Україні 1664–1665 рр. 14 квітня 1665 р. розгромив під Брацлавом війська П. Тетері, після чого той утік до Польщі. Потім претендував на гетьманську булаву, спираючись на підтримку Москви, але зазнав поразки у боротьбі проти Петра Дорошенка і був страчений (1666).